

«Ёсць чары у забытым, старадаўным...»: культурна-гістарычны аспект у творчасці Максіма Багдановіча

Парадыгма мастацкай творчасці М. Багдановіча раскрываецца праз унікальную злітнасць традыцый універсалізму з асаблівым культурным архетыпам, нацыянальна версіфікаваным паэтам у літаратурнай дзейнасці. Дамінантай неардынарнага таленту творцы выступае сінтэз мадэрновага еўрапейскага мыслення пачатку ХХ ст. і нацыянальна-адрэджанскіх ідэй, генетычна закладзеных этнічным пачаткам. Гэта натуральнае спалучэнне выступіла каталізатарам для фарміравання непаўторнага творчага почырку М. Багдановіча, што «адпавядае пастаўленай ім задачы рэабілітацыі ў беларусе чалавека, сцвярджэння ў беларускім народзе ўнутранай чалавечай годнасці, якую ў ім вякамі стараліся задушыць» [6, с. 123]. Пацвярджэннем творчай канцэпцыі паэта выступае адзіная прыжыццёвая кніга пэзіі «Вянок», якая «прыгожымі гарманічнымі акордамі вянчала паэтычна-мастацкае самаўсведамленне беларускай нацыі» [5, с. 72]. Маштабнасць паэтычнай задумы аўтара выяўляецца не толькі ў дасканалай кампазіцыйнай будове зборніка, выкарыстанні ўзораў сусветнай класічнай літаратуры на нацыянальным матэрыяле, але і ў рэпрэзентацыі айчынай гісторыі і культуры, у своеасаблівым творчым абгрунтаванні феномена беларускай нацыі. Дзякуючы аднаму зборніку сусветная грамадскасць можа меркаваць аб узроўні развіцця і вартасці мастацкай творчасці краіны, а таксама атрымаць уяўленне пра характар і спецыфіку гістарычнага існавання беларускага народа.

У. Караткевіч у артыкуле «Іетапісец» выказаў думку, што М. Багдановіч «быў наскрозь гістарычным паэтам, у тым сэнсе, што абуджаў у народзе гістарычнае мысленне, а значыць, і гонар» [4, с. 305]. Зварот да тэмы мінулага ў творчасці паэта прасочваецца на працягу ўсяго літаратурнага шляху (нізка «Старая Беларусь», вершы «Тэрцыны», «Пагоня», праявічны твор «Апавяданне аб іконніку і закатах...», артыкулы «Кароткая гісторыя беларускай пісьменнасці да XVI стагоддзя», «Белорусское возрождение», інш.). Мастакоўская геніяльнасць М. Багдановіча выявілася ў ідэйна-эстэтычным перасэнсаванні беларускай гісторыі і культуры, пра што сведчаць ужо назвы цыклаў, раздзелаў, у якіх вылучаны дамінанты народнай культуры (культ радзіны – раздзел «Мадонны», культ дому – нізка «Места», культ продкаў – згадванне традыцый і вераванняў у нізках «У зачарованым царстве», «Згукі Бацькаўшчыны»). «Толькі паэт з сапраўды шырокім светапоглядам мог акінуць дапытлівым зрокам далягляды гісторыі беларускага народа і яго культуры і так глыбока асэнсаваць новыя задачы, якія стаялі перад ёю, убачыць перспектывы будучыні» [3, с. 51]. «Ёсць чары у забытым, старадаўным...» [1, с. 143], – сцвярджае М. Багдановіч у вершы «Тэрцыны», падразумяваючы пад «чарамі» павязь з продкамі, якая перадаецца на генетычным узроўні ад пакалення да пакалення. Для паэта відавочна, што судакрананне з гісторыяй спрыяе духоўнаму абнаўленню чалавека («Прыемна нам сталеццяў пыл страхнуць...»), выяўленню і раскрыццю рыс і якасцей, уласцівых народу на працягу стагоддзяў («<...> І жыць мінулым – гэткам мудрым, слаўным...»).

Непарыўнасць гістарычнай памяці магчыма толькі пры несмяротнасці слова, таму ў цыкле «Старая Беларусь» (вершы «Летапісец», «Перапісчык», «Кніга») М. Багдановіч на фоне гісторыі асвятляе самаахвярную працу людзей асветы (летапісца, перапісчыка, кніжніка). Адначасова паэт раскрывае асобу сярэдневяковага беларуса, падае шрыхі нацыянальнага «партрэта»: аналітычнае мысленне, памяркоўнасць, міралюбінасць, абвостранае пачуццё ўласнай годнасці і самасвядомасці. Менавіта гэтыя рысы, на думку аўтара, выступаюць ключавымі ў беларускай ментальнасці, на іх аснове адбываецца далейшае станаўленне нацыянальнага характару. Пры гэтым, пагодзімся з даследчыкам Д. Савановічам, «у М. Багдановіча мы не знойдзем слядоў ідэалізацыі эпохі, а толькі рэабілітацыю на матэрыяле мінулага нацыянальнага аблічча беларускага народа» [6, с. 125]. Згаданыя творы выступаюць у трыадзінстве па закладзенай у іх ідэі вяршэнства пісьмовага слова, чым падкрэсліваецца цікавасць нашых продкаў да кніжнасці, адукацыі. Такія разумовыя якасці, як дапытлівасць, філасафічнасць і крытыцызм розуму, М. Багдановіч надае персанажу верша «Летапісец», дзе паказваецца складаная руплівая праца напісання летапісу, мэта якой – захаванне для нашчадкаў не толькі праўдзівую карціну гістарычных падзей, але і перадаць ідэйна-каштоўныя арыенціры і погляды, якія пераважалі ў людзей пэўнай эпохі: «Хай тыя ведаюць, што з’явіцца па нас, / Усю праўду пра жыццё у наш і пройшлы час, / <...> Што думалі, чаго жадалі мы тады, / За што змагаліся, як баранілі веру...» [1, с. 86]. Страта павязі з «каранямі», на думку аўтара, вядзе да страты самаідэнтычнасці, а вяртанне да забытай культурна-гістарычнай парадыхмы ажыццяўляецца праз актыўнае вывучэнне і выкарыстанне здабыткаў мінулых эпох. У творы ўраблена грамадзянская пазіцыя паэта па нацыянальна-адраджэнскім пытанні. Паводле М. Багдановіча, пазітыўная сіла мастацтва (у прыватнасці, мастацтва слова) здольна паўплываць не толькі на маральна-этычныя ўстаноўкі чалавека, але і канструктыўна абнавіць абуджаныя энергетыкай мастацкага пасылу гістарычную самасвядомасць і гонар: «...І згінуў іх народ, / І ўсё змянілася, і ўжо пра іх забылі. / Вы, літары, цяпер нанова ўсё збудзілі! / І людзі зведаюць аб прадзедах сваіх...» [1, с. 87].

Працягам курсу ў «кніжнае» мінулае беларусаў выступае верш «Перапісчык», у якім паэт перадае здольнасць нашых продкаў да творчага наследавання сусветных культурных традыцый. Час, у які працуе перапісчык, – гэта, верагодна, XVI ст., пра што сведчыць выраз «Ўстаўляючы паміж іх (літар. – Ю.К.) чорнымі радамі / Чырвоную страку...» [1, с. 88]. Як вядома, адным з галоўных пастулатаў рэнесансавай эстэтыкі з’яўляецца ўстанаўленне абсалютнай гармоніі паміж чалавекам і светам праз культываванне прыгажосці, таму праца перапісчыка адпавядае гэтай ідэі эпохі («Ён пакрашае скрозь – даволі ёсць знароўкі – / Свае шматфарбныя застаўкі і канцоўкі, / І загалоўкі ўсе, – няма куды спяшыць!» [1, с. 88]). Пачуццё глыбокай павагі да пісьмовага слова, адносіны да кнігі як своеасаблівага фетыша вылучае М. Багдановіч у вершы «Кніга». Паэт дэталёва абмалёўвае выгляд старажытнай кнігі («Псалтыр, пакрытую няжорсткай бурай кожей, / Я ўзяў і срэбныя засцёжкі адмакнуў...» [1, с. 89]), указвае на прыныцы пабудовы старажытнага тэксту, але галоўным лічыць тое ўражанне, якое ўзнікае ў чалавека ад знаёмства з ёй («Як вее

свежасцю яе (псалмы. – Ю.К.) краса жывая! / Як радасна далей спяшыць душа мая!» [1, с. 89]). Кніга, на думку М. Багдановіча, як у мінулым, так і зараз служыць для спасціжэння маральных ісцін і духоўнага ўдасканалення чалавека («кнігу гэтую раб божы, дзяк Гапон, / Дзеля душы спісаў...»).

Адметнае месца ў цыкле «Старая Беларусь» займае верш «Слуцкія ткачыхі», у якім М. Багдановіч, па-мастацку трансфармаваўшы рэальны гістарычны факт (дзейнасць Слуцкай мануфактуры шаўковых паясоў М. Радзівіла), заглыбляецца ў псіхалогію творчасці, абмежаванай пэўнымі рамкамі («Яны, бяздольныя, узяты / Ткаць залатыя паясы» [1, с. 90]). Паэт на прыкладзе працы ткачых-нявольніц даказвае, што працэс мастацкай дзейнасці (няпросты сам па сабе) з'яўляецца яшчэ больш цяжкім і знясільваючым, калі ён носіць прымусовы характар («І цягам доўгія часіны <...> / Свае шырокія тканіны / На лад персідскі ткуць яны» [1, с. 90]). Паказальным у вершы «Слуцкія ткачыхі» з'яўляецца вынясенне на першы план праблемы нацыянальнай адметнасці мастацтва. М. Багдановіч выказвае думку, што нацыянальны кампанент уводзіцца ў творчасць не штучна, а прысутнічае (на падсвядомым узроўні) у пачатку мастацкага пошуку: «І тчэ, забыўшыся, рука, / Заміж персідскага узора, / Цвяток радзімы васілька» [1, с. 90].

У вершах на гістарычную тэму бачыцца глыбокае, дэталёвае веданне паэтам фактаў мінуўшчыны, што надае малюнку быту канкрэтны і каларытны выгляд. Галоўная ідэя нізкі «Старая Беларусь» сфакусіравана на вобразе Ф. Скарыны (верш «Безнадзейнасць»). Гісторыя і культура ў сваім развіцці праходзяць спіралепадобны шлях непадуладны жаданням і спадзяванням чалавека. Пераасэнсаванне і тлумачэнне падзей, што адбыліся ў мінулым, даюць магчымасць прадбачыць працэсы далейшага культурна-гістарычнага функцыянавання, не пакідаючы асаблівых шанцаў для іх перайначвання і кантролю, што добра разумее Ф. Скарына і хворы земскі пісар. Аналогія паміж адраджэнскімі працэсамі XVI ст. і «нашаніўскага» перыяду для М. Багдановіча была відавочнай: «залаты век» беларускай культуры часоў ВКЛ скончыўся амаль двухсотгадовым застоём, згортванне ж культурна-грамадскага руху пачатку XX ст. можа прывесці да страты нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў. Выключная роля ў захаванні гістарычнай памяці і перадачы культурнай традыцыі належыць творчай інтэлігенцыі, стваральны патэнцыял якой накіраваны на актывізацыю грамадскай свядомасці. Найбольш яркім мастацкім выяўленнем такога падыходу выступае верш «Пагоня», дзе ў сімвалічнай форме раскрываецца падзвіжніцкае імкненне адданых сыноў Бацькаўшчыны спрыяць абуджэнню ў народа нацыянальна-патрыятычных пачуццяў. Гістарычны герб ВКЛ «Пагоня», змешчаны на Вострай Браме ў Вільні, асацыіруецца ў творы са старажытнай беларускай дзяржаўнасцю («Старажытнай Літоўскай Пагоні / Не разбіць, не спыніць, не стрымаць» [1, с. 314]). Такой жа гістарычнай рэаліі, як пагоня за чужаземнымі заваёўнікамі, паэт надае іншы сэнс: для яго чужынцамі з'яўляюцца тыя, хто нарадзіўся і жыве на гэтай зямлі, аднак адрокся ад роднага, забыўся на сваю самасць. Адсюль – і страсны зварот-прамаўленне: «Бійце ў сэрцы іх – бійце мячамі, / Не давайце чужынцамі быць!» [1, с. 314].

Творчасць М. Багдановіча скіроўвае народ да «забытага шляху» паўнаважнага грамадска-культурнага развіцця. Абавязковай умовай гэтага развіцця і, як вынік, існавання нацыі з'яўляецца непарыўная сувязь з традыцыямі мінулага, якая падтрымліваецца ў кожнага на ўзроўні генетычнай памяці. У класіка беларускай літаратуры М. Багдановіча жаданне «жыць мінулым», народжанае з глыбінь ментальнасці, выступіла адным з матывацыйных штуршкоў да літаратурнай дзейнасці, паслужыла станаўленню творчага генія паэта, а вершы на тэму гістарычнага мінулага занялі віднае месца ў яго мастацкай сістэме.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 1992.
2. Бярозкін, Р. Чалавек напрудвесні: расказ пра Максіма Багдановіча / Р. Бярозкін. – Мінск, 1989.
3. Кабаковіч, А.К. Паэзія Максіма Багдановіча: дыялектыка рацыянальнага і эмацыянальнага / А.К. Кабаковіч. – Мінск, 1978.
4. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1987–1991. – Т. 8. – Кн. 2 : 3 жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, пастаці, крытычныя творы, інтэрв'ю, летапіс жыцця і творчасці. – 1991.
5. Конан, У. Святло і цені жыцця: лірыка Максіма Багдановіча / У. Конан. – Мінск, 1991.
6. Савановіч, Д. «Старая Беларусь» М. Багдановіча / Д. Савановіч // Максім Багдановіч: вядомы і невядомы : зб. літаратуразн. і арх. матэрыялаў ; уклад. і камент. Ц.В. Чарнякевіча ; прадм. і г. ас. рый Ю.В. Пацюпы. – Мінск, 2011. – С. 123–127.